

LA LITERATURA CATALANA
I LA TRADUCCIÓ EN UN MÓN GLOBALITZAT

CATALAN LITERATURE
AND TRANSLATION IN A GLOBALIZED WORLD

Un informe de Carme Arenas i Simona Škrabec

A report by Carme Arenas and Simona Škrabec

ÍNDEX / INDEX

Presentació	7
Presentation	69
Introducció	11
Introduction	73
1. La projecció de la literatura catalana dins d'Espanya	13
The projection of Catalan literature within Spain	75
2. La projecció exterior de la literatura catalana	19
The projection of Catalan literature abroad	81
3. La presència de la literatura universal a l'escenari català	28
The presence of universal literature on the Catalan scene	90
4. La recepció de les traduccions a Catalunya	33
The reception of translations in Catalonia	95
5. El traductor literari	36
The literary translator	98
6. Suport financer a les traduccions	40
Financial support for translation	102
7. La projecció de Catalunya en el context internacional	45
Catalonia's projection in an international context	107
8. La dependència d'altres llengües per aconseguir el ressò internacional	48
Achieving international resonance via a dependence on other languages	110

© Carme Arenas i Simona Škrabec

© de la traducció a l'anglès Sarah Yandell

© d'aquesta edició

Institució de les Lletres Catalanes
Portal de Santa Madrona 6-8
08001 Barcelona
Tel. +34 93 3162780/Fax +34 93 3162782
<http://cultura.gencat.net/ilc>
i
Institut Ramon Llull
C. Diputació 279, baixos
08007 Barcelona
Tel. +34 93 467 80 00/Fax +34 93 467 80 06
www.llull.cat

Disseny: Pepa Estrada

Impressió: Treballs Gràfics, S.A.
D. L.
ISBN: 84-393-7291-4

Novembre de 2006

9.	El cànon de la literatura catalana vist des de l'exterior	49
	The Catalan literary legacy seen from abroad	111
10.	Conclusions	53
	Conclusions	115
11.	Bibliografia selecta del període 2000-2006	59
	Selected bibliography 2000-2006	121

LA LITERATURA CATALANA I LA TRADUCCIÓ EN UN MÓN GLOBALITZAT

Carme Arenas i Simona Škrabec

L'última edició del *Nabí* de Josep Carner permet resseguir en detall el procés de creació de les tres versions del text que el poeta enllestí en dos anys: la primera per a una edició de la Institució de les Lletres Catalanes que quedà estroncada amb l'entrada de les tropes franquistes a Barcelona el gener de 1939; la segona, la traducció del poema al castellà feta per Carner de cara a la seva edició a Mèxic el 1940; i la tercera, la definitiva, resultat d'una última revisió i publicada a Buenos Aires el 1941. Si és ja commovedora la dedicació del poeta a la traducció i a la creació poètica en aquells primers anys de l'exili, ho és encara més poder llegir en detall com, gràcies al seu treball, es fecunden mútuament les llengües. En efecte, en la versió definitiva d'un dels cims de la poesia catalana podem trobar el rastre nítid de la versió castellana: alguns dels més perennes dels seus versos catalans van ser «donats» al poeta en el treball de traducció al castellà.

Serveixi aquest cas extrem per obrir les pàgines d'aquest informe sobre les traduccions a Catalunya amb l'afirmació que la traducció és la pedra de toc per a qualsevol literatura viva. La traducció no és un gest posterior a la creació literària, que es limitaria a comunicar en una altra llengua allò que va ser creat en un context literari tancat en ell mateix. No: en el gest del traductor la creació és manté viva, i gràcies a aquest gest es vivifiquen recíprocament les diferents tradicions literàries.

Però el gest del traductor té lloc, avui en dia, en l'interior de processos editorials que només poden entendre's en un marc europeu i internacional. És per aquesta raó que l'Institut Ramon Llull, que té per missió el suport a la traducció de la literatura catalana, ha encarregat un estudi aprofundit de les polítiques de traducció a nivell internacional. La xarxa d'institucions culturals LAF (*Literature Across Frontiers*), de la qual forma part l'Institut Ramon Llull, constata que un dels principals reptes que comparteixen les literatures europees és la

dificultat de ser traduïdes a la llengua anglesa. L'escriptor eslovè Andrej Blatnik ho afirmava amb ironia a Barcelona en una recent sessió del Cafè Europa: "Els autors que escriuen en anglès han nascut traduïts, mentre que la resta han d'aspirar a ser-ho."

És per aquesta raó que la redacció de l'informe internacional va ser encarregat a Esther Allen, directora del Center for Literary Translation de la universitat de Columbia, i estretament vinculada al PEN americà, institució que està creant als Estats Units un debat públic a partir d'aquesta paradoxa: l'anglès, que s'autopercep com la llengua de la globalització, és ben al contrari una de les llengües que menys tradueix del món.

L'informe internacional, a més de donar múltiples dades sobre les traduccions a l'anglès, inclou l'anàlisi de la situació en sis països, com a contrapunt i com a recerca de models de bones pràctiques pel que fa a la traducció. Un d'aquests casos analitzats és l'estat de les traduccions en l'àmbit de la llengua catalana, desenvolupat en un text alhora ampli i precís redactat per Carme Arenas i Simona Škrabec, que també formarà part de l'informe internacional (en versió necessàriament reduïda).

Aquest és el text que ara volem presentar, en aquesta edició conjunta, la Institució de les Lletres Catalanes i l'Institut Ramon Llull. La Institució de les Lletres Catalanes promou la traducció de les literatures d'arreu a la llengua catalana, i ho fa mitjançant diverses iniciatives: ajuts a projectes de traducció, seminaris de traducció de poetes i dramaturgs estrangers convidats, participació en iniciatives internacionals per fer-hi visible aquesta forta tradició de traducció en la literatura catalana... L'Institut Ramon Llull subvenciona les traduccions d'obres en català a d'altres llengües, per tal que les editorials estrangeres puguin publicar autors clàssics i contemporanis catalans (tant de narrativa, com de poesia, teatre o assaig), dóna també subvencions per a la promoció dels llibres i per a dossiers sobre literatura catalana en revistes literàries estrangeres, al foment de la participació dels autors en esdeveniments literaris internacionals, publicacions específiques per a la projecció internacional de les revistes d'assaig i pensament, i està desenvolupant formes de suport als traductors, amb residències a Catalunya i un programa de formació de traductors a llengües que no tenen traductors del català. Totes dues institucions desenvolupen doncs, en múltiples fronts i de manera coordinada, una política de suport a les traducció.

És en aquest marc que hem cregut bo publicar *La literatura catalana i la traducció en un món globalitzat*. Perquè, tot i que és un informe que s'inscriu en un context internacional, ens sembla en ell mateix una bona eina per analitzar la realitat actual de la traducció al nostre país, i per promoure el necessari debat sobre aquestes qüestions alhora globals i locals que sempre hauria d'acompanyar una acció de govern.

JAUME SUBIRANA
Director
Institució de les Lletres Catalanes

CARLES TORNER
Cap de l'àrea d'Humanitats i Ciència
Institut Ramon Llull

No hi ha cap servei més eminent que es pugui fer a la literatura que traslladar d'una llengua a una altra les obres mestres de l'esperit humà.

MADAME DE STAËL

És un error d'abandonar a la sola iniciativa privada l'edició de traduccions. En tot Estat d'ordenada cultura caldria que les seves autoritats rectores, com ja volia Talleyrand en una iniciativa que no prosperà, disposessin d'un sistema raonablement complet i tècnicament segur de traduccions d'obres essencials de parles alienes. Això s'aplicaria, amb doble raó, als pobles amb quadres de cultura incomplets.

JOSEP CARNER

El present informe es proposa incidir en el debat sobre l'estat de la traducció literària en català i del català en un món globalitzat. De tothom és sabuda la importància de la traducció en totes les cultures, com a foment del coneixement i com a element de construcció d'una cultura i d'una literatura. «Tota literatura formal ha començat per traduccions», ens recorda Josep Carner. Això es fa més necessari en el cas de les literatures escrites en llengües amb poc nombre de parlants, les quals necessiten de la traducció no sols per créixer, sinó també per fer-se un lloc dins la literatura universal. En el cas de la literatura catalana sovint ens lamentem que els nostres escriptors són poc traduïts, que la literatura catalana necessita ser traduïda a una llengua pont que li obri les portes a altres literatures, al món, i discutim sobre quina és la veritable llengua pont, el castellà? l'anglès?

En quin grau són traduïts els autors catalans a altres llengües? A quines llengües ho són més? Quins són els mecanismes que fan que un autor de la nostra literatura sigui més traduït? Ser traduït al castellà o a l'anglès és garantia d'altres traduccions? La literatura catalana funciona amb els mateixos mecanismes que qualsevol altra literatura en llengua majoritària? Les nostres institucions culturals tenen en compte aquesta situació? Quin tant per cent de llibres publicats en català són traduccions d'altres llengües? Quins mecanismes de suport i de correcció actuen des de l'administració per esmenar-ne possibles dèficits o potenciar la difusió literària? Com es viu la traducció des del punt de vista dels qui la fan possible: els traductors? En quines condicions treballen els traductors que tradueixen al català o del català? Com és vista la traducció? Les traduccions donen més o menys prestigi que les obres escrites en català? Hi ha alguna política de traduccions destinada a cobrir possibles mancances històriques? És la indústria i el mercat qui dictamina què, com i quan es tradueix? Algunes d'aquestes preguntes poden trobar resposta en el present informe o, si més no, hi ha la voluntat de fer paleses

unes situacions que de ben segur han de contribuir a reparar possibles mancances i a endegar actituds i polítiques encaminades a introduir millores en la situació i ajudar a trobar i desenvolupar respostes creatives al respecte.

CARME ARENAS i SIMONA ŠKRABEC

1 LA PROJECCIÓ DE LA LITERATURA CATALANA DINS D'ESPANYA

La llengua catalana, oficial a Catalunya, cohabita en règim de bilingüisme amb la llengua oficial d'Espanya: el castellà. Els habitants de Catalunya coneixen ambdues llengües, sobretot en els darrers 25 anys, en què l'oficialitat del català a l'escola ha dotat de competència lingüística a gairebé tots els seus habitants més joves, tant en l'oralitat com en l'escriptura. Això fa que ambdues llengües s'influencin de manera constant.

Amb tot, el fet que la llengua oficial de l'Estat espanyol sigui únicament el castellà fa que la seva influència en tots els àmbits sigui molt gran. Pensem que la immensa majoria dels mitjans de comunicació amb influència a Catalunya són d'expressió castellana i que, per part de l'Estat espanyol, no hi ha polítiques de suport que afavoreixin una major presència de la llengua i de la cultura catalanes en tots els àmbits de la vida social i cultural, ni dins ni fora de Catalunya, sinó que aquesta tasca és vista només com una responsabilitat del Govern de la Generalitat de Catalunya.

No és d'estranyar, doncs, que moltes publicacions catalanes acabin tenint la corresponent traducció castellana. Segons l'*Index Translationum*,¹ un 91% de totes les traduccions que es fan del català correspon a traduccions al castellà. Un altre factor important per esbossar la situació del llibre en català és el fet

1. L'*Index Translationum* és una base de dades acumulativa que conté els llibres traduïts i publicats en un centenar d'estats membres de la UNESCO des de l'any 1979. Inclou publicacions de tots els àmbits, literatura, ciències naturals i socials, art, història i altres, però exclou explícitament els articles en diaris o revistes. S'actualitza cada quatre mesos. Es nodreix de les fonts de cada país, en el cas d'Espanya li proporciona la informació la Biblioteca Nacional, la qual cosa explica que hi hagi, des de 1997, introduïdes pel Govern del Partit Popular les categories de català, català valencià, català balear i, fins i tot, de català antic, que en totes les estadístiques d'aquesta base de dades es contemplin com a separades. Els interessos polítics i la divisió administrativa de l'Estat espanyol en aquest cas preval damunt el criteri d'una llengua comuna i reconeguda com a tal.

que la indústria editorial, tant en català com en castellà, s'ha concentrat tradicionalment a Catalunya, sobretot a Barcelona. Barcelona és un gran centre editorial no només de l'edició en català, sinó també de l'edició en llengua castellana.

La dependència de la llengua castellana es fa visible també en l'àmbit de la literatura. Segons l'arxiu TRAC,² entre 1998 i 2004 s'han traduït del català al castellà una mica més de 200 títols de creació literària en tots els gèneres (prosa, poesia, teatre i assaig). Les traduccions al castellà representen més obres literàries traduïdes que en tots els altres idiomes junts (uns 170 títols repartits entre 24 llengües). Crida l'atenció que la gran majoria de les obres en prosa traduïdes al castellà es publiquin a Catalunya (o bé a València quan es tracta d'autors valencians). En canvi, en poesia i sobretot en teatre el lloc d'edició de les traduccions és majoritàriament fora de Catalunya.

Les traduccions al castellà recullen només en part el cànon de la literatura catalana. Les traduccions d'autors clàssics són més aviat escasses, mentre que els clàssics contemporanis representen un 23% de traduccions al castellà. Això significa que la majoria de les traduccions al castellà està formada per la producció d'autors vius (77%).

Cal subratllar que en molts casos es tracta d'autors pertanyents a literatura juvenil (Gemma Lienas), a novel·la de gènere (Albert Salvadó, Albert Sánchez Piñol), o bé es tracta d'autors mediàtics o socialment influents (M. de la Pau Janer, Baltasar Porcel, Carles Duarte, David Castillo). Per altra banda, hi ha autors que participen simultàniament d'ambdues literatures i publiquen normalment en català i castellà totes les seves novetats. A més, cap als anys noranta del segle xx, algunes editorials que normalment editen en català intenten una expansió cap al mercat castellà (Edicions 62–Empúries, Quaderns Crema). Això fa que de vegades editin un mateix autor en català i castellà al mateix

2. L'arxiu TRAC es va començar a desenvolupar arran dels ajuts que la Institució de les Lletres Catalanes (ILC) va començar a donar per a la traducció d'obres catalanes a altres llengües. A partir de 2002, amb la creació de l'Institut Ramon Llull (IRL), els ajuts i també l'arxiu es gestionen des d'aquest organisme de projecció exterior de la literatura catalana. L'arxiu s'ha convertit en una base de dades informàtica i es pot consultar lliurement a través d'Internet: <http://www.llull.cat/llull/biblioteca/trac.jsp>

temps (Maria Barbal, Carme Riera, Quim Monzó, Sergi Belbel, Josep M. Benet i Jornet, Josep M. Espinàs).

Realment són pocs els autors catalans contemporanis que figuren entre els més traduïts al castellà que tinguin alhora una projecció internacional. Els dos sistemes literaris funcionen independentment, ja que l'entrada a l'escenari espanyol no garanteix una projecció internacional. El camí invers tampoc no funciona sempre, es pot aconseguir l'entrada a les llengües estrangeres, però no gaire o cap ressò a les altres llengües de l'Estat. Per exemple, de les últimes obres de Jaume Cabré només *Senyoria* ha estat traduïda al castellà (1993). De *L'ombra de l'eunuc*, en canvi, que ja té la traducció al francès, l'hongarès, el romanès i l'eslovè, encara no existeix ni tan sols el projecte de ser publicada en castellà. També la tercera gran novel·la seva dels últims anys s'ha publicat primer en hongarès. Cal esmentar, doncs, aquesta relativa impermeabilitat entre les literatures de l'Estat espanyol. Contràriament al que semblaria lògic, el castellà, com a llengua majoritària, no actua de llengua pont per a la introducció a altres literatures mitjançant la traducció. La traducció al castellà no suposa ni tan sols que una obra catalana serà acollida dins el sistema literari de la llengua espanyola i, encara menys, aquest fet serveix per projectar una obra literària a l'escenari internacional.

Pel que fa a les altres llengües de l'Estat, el nombre de títols catalans traduïts al galleg és considerable i l'intercanvi es manté constant, mentre que les traduccions a l'èuscar són molt poc freqüents.

■ TAULA 1

EXPORTACIÓ DE LA LITERATURA CATALANA A ALTRES LLENGÜES DE L'ESTAT

ANY	CASTELLÀ			GALLEC	ÈUSCAR	TOT
	Publicats a Catalunya	Publicats a Espanya	Fora de l'Estat			
1998	29	7	2	1	1	40
1999	22	5	1	4	1	33
2000	19	10	1	—	—	30
2001	32	14	1	8	1	56
2002	33	15	2	4	—	54
2003	19	2	1	—	—	22
Total desglossat per lloc d'edició	154	53	8	17	3	235
Total	216			17	3	235

FONT: *Traduccions de literatura catalana 1998-2003*: editat per l'Institut Ramon Llull. Per elaborar aquesta taula s'ha fet un recompte manual.

Entre 1998 i 2003 s'han traduït al castellà 139 obres en prosa, 59 de poesia i 18 obres teatrals de la literatura catalana. S'ha publicat també una antologia de conte contemporani i tres antologies de poesia contemporània. Crida l'atenció que la gran majoria de les obres en prosa traduïdes al castellà es publiquen a Catalunya (o bé a València quan es tracta d'autors valencians). Dels 139 títols en prosa només 16 s'han publicat a la resta d'Espanya i 3 a Amèrica Llatina. En canvi, en poesia, i sobretot en teatre, el lloc d'edició és majoritàriament fora de Catalunya. La literatura clàssica està representada amb 4 traduccions de Ramon Llull, una de Roís de Corella i una de Joanot Martorell.

Els clàssics contemporanis més traduïts al castellà són: Josep Pla (10 títols), Joan Brossa (7), Mercè Rodoreda (5), Montserrat Roig (4), Joan Perucho (4), Josep M. de Sagarra (3), Vicent Andrés Estellés (3), Manuel de Pedrolo (2),

Josep Carner (2) i Miquel Martí i Pol (2). Amb una obra hi són presents també Joan Fuster, Blai Bonet, Pere Calders, Santiago Rusiñol, Llorenç Villalonga, Gabriel Ferrater, J. V. Foix i Miquel Costa i Llobera. És a dir, que dels 216 títols traduïts al castellà, 50 (un 23%) corresponen al cànon.

Els autors contemporanis representen la part més gran de les traduccions al castellà (77%). Els autors contemporanis més traduïts al castellà són: Albert Salvadó (9 llibres), Carles Duarte (7), Carme Riera (6), Maria de la Pau Janer (6), Joan Margarit (6), Baltasar Porcel (6), Sergi Belbel (5), Isabel Clara Simó (4), Quim Monzó (4), Pere Gimferrer (4), Josep M. Benet i Jornet (4), Miquel de Palol (4), Joan Barril (3), Flavia Company (3), David Castillo (3), Jordi Coca (3), Gemma Lienas (3) i Rodolf Sirera (3).

Altres autors traduïts al castellà en el període entre 1998 i 2003 són: M. Àngels Anglada, Roser Atmetlla, Maria Barbal, Alfred Bosch, Ada Castells, Josep M. Espinàs, Eduard Márquez, Imma Monsó, Xavier Moret, Sergi Pàmies, Josep Piera, M. Mercè Roca, Ramon Solsona, Àlex Susanna i Pep Subirós amb 2 llibres. Amb un títol hi són presents també: Vicenç Llorca, Antoni Marí, Biel Mesquida, Albert Sánchez Piñol, Lluís M. Todó i Rafel Argullol, entre altres.

2 LA PROJECCIÓ EXTERIOR DE LA LITERATURA CATALANA

Si ara mirem el context internacional, els autors més traduïts del català, segons l'*Index Translationum*, són autors de literatura infantil o juvenil (Josep Vallverdú o l'equip responsable de *Les tres bessones*: Roser Capdevila, Mercè Company i Enric Larreula), que han adaptat els seus llibres per als dibuixos animats, molt populars a la televisió, tant a Catalunya com a la resta del món. Un cop aconseguit l'èxit d'audiència, les sèries televisives han originat una allau de publicacions infantils amb els mateixos personatges, la qual cosa explica en bona part el nombre tan important de traduccions. Entre les obres més traduïdes trobem també la novel·la de gènere (Andreu Martín). Així és que dels deu autors més traduïts només dos representen el llegat de la literatura catalana (Mercè Rodoreda i Josep Pla).

Reduint el punt de mira només a les obres literàries que té en compte l'arxiu TRAC, crida l'atenció el fet que l'anglès ocupi tot just el tercer lloc, després del francès i de l'alemany. Entre les traduccions de literatura dels últims anys trobem, a més a més, força títols editats en anglès, però publicats a Catalunya. Un cas paradigmàtic podria ser el de Brossa, sobre el qual, en els darrers anys, s'han publicat llibres editats directament en anglès a Barcelona: *Joan Brossa or the poetic revolt* (2001) o bé *Joan Brossa, beyond the Catalan lands* (2003). Podríem dir que l'anglès s'intenta fer servir com a llengua pont, però no hi ha indicis que els títols traduïts a l'anglès a continuació hagin estat traduïts a altres idiomes de manera sistemàtica. De totes maneres, el castellà —com s'esmenta més amunt— és de llarg la llengua a la qual es tradueixen més obres catalanes, tant de literatura com d'altres matèries.

Entre les llengües de menys difusió crida l'atenció el romanès, perquè a partir de 2001 passa gairebé de no tenir cap títol traduït a ocupar el quart lloc, per davant de l'exportació de la literatura catalana a l'italià o bé al portuguès, que tradicionalment representen dues cultures afins. A Romania, l'editorial

Meronia té una col·lecció dedicada a la literatura catalana, dirigida per Jana Matei, que impulsa la traducció d'obres fonamentals de la literatura catalana tant del llegat com de literatura contemporània. Convé, però, constatar que aquesta obertura envers Catalunya no té la seva correspondència amb una incorporació d'autors romanesos a la llengua catalana, ja que recentment no hi ha hagut cap traducció del romanès al català. Això fa que l'intercanvi amb Romania sigui el més desequilibrat d'entre totes les cultures presents, perquè normalment l'exportació d'autors catalans cap a un determinat país comporta també la incorporació dels seus autors a Catalunya.

Potser el millor exemple d'aquest interès mutu el representa Hongria.³ Tot i tractar-se de dues cultures literàries relativament petites, podem observar com s'estan teixint els llaços de coneixement mutu que impliquen els especialistes i els lectors tant en un país com en l'altre. Aquest és un fet especialment rellevant pel que fa a la presència de la literatura hongaresa a Catalunya. Hem de pensar que a causa de no pertànyer a cap dels grans grups lingüístics europeus, l'hongarès no té cap presència acadèmica a Espanya, i, de fet, tampoc en la majoria d'altres països. Les llengües romàniques, germàniques o bé eslaves compten amb departaments universitaris destinats a les filologies grans. Aquest marc facilita que s'obrin lectorats també per a l'estudi de llengües de menor nombre de parlants. El cas de l'hongarès i d'altres llengües europees, que lluiten encara avui per aconseguir una presència als currículums acadèmics (hongarès, finès, albanès o èuscar), contrasta molt amb la importància que han exercit els lectorats de català arreu d'Europa per obrir la primera escletxa en diverses cultures. El català ha sabut treure profit de l'interès per les llengües romàniques i situar-se en el mapa, si més no del públic especialitzat.

Molts traductors d'obres catalanes (Bob de Nijs, Jan Schejbal, Anna Sawicka, Kálmán Faluba, Tilbert Dídac Stegmann, David Rosenthal, Arthur Therry, Denise Boyer) han actuat d'ambaixadors de la literatura catalana en els seus països. Amb el seu interès i el propi treball de traductors o de professors universitaris han contribuït de manera decisiva a incorporar la literatura catalana

3. CASTELLÓ, Eloi; FALUBA, Kálmán. «Literatura hongaresa i literatura catalana: coneixement mutu». A: *Quaderns*, 2004, número 11.

a altres cultures. La importància dels mitjancers la podem veure també en l'exemple de la traducció de *Tirant lo Blanc* a l'anglès. La traducció de David Rosenthal, de 1984, genera la traducció indirecta al finès d'aquesta novel·la de cavalleries clàssica, però no la segueix la traducció de cap altre autor català a Finlàndia.⁴ Totes les altres traduccions de *Tirant* que s'han fet tornen a ser responsabilitat de bons coneixedors de la literatura catalana mateixa i no d'una versió publicada en una llengua pont. Aquest patró es pot descobrir també en altres autors de cànon. Podem observar que les versions d'aquests autors són sempre directes del català i van entrant a les noves cultures a mesura que algun especialista entra en contacte amb el llegat literari català, per això la recepció internacional es produeix amb llargs intervals de temps. Per exemple, l'última versió de *Camí de sirga*, de Jesús Moncada, l'hongaresa, publicada el 2005, apareix més de quinze anys després de les primeres traduccions (1992) al portuguès, al francès i al neerlandès i de la publicació de la novel·la (1988), de la qual la separen gairebé dues dècades.⁵

En l'àmbit de la literatura destinada al gran públic ens trobem amb estratègies comercials de promoció a l'estranger que també han donat bons resultats. Aquest seria darrerament el cas de les dues novel·les d'Albert Sánchez Piñol (*La pell freda* i *Pandora al Congo*), que estan entrant a moltes cultures, però no a través dels traductors o mitjancers culturals, sinó a partir de les editorials estrangeres que primer adquireixen els drets de traducció d'una obra considerada de gran èxit de vendes a les fires internacionals o bé a través dels agents literaris i, tot just després, busquen el traductor. Cal remarcar que alguna d'aquestes traduccions s'ha fet a partir del castellà. Un cas conegut és el de Willi Zurbrüggen, que havia traduït a l'alemany dues novel·les de Jesús Moncada des del castellà.⁶ El mateix traductor desconeixia que Sánchez Piñol escriu en català.

4. ARANDA, Joaquim. «El club de los ocho traductores». A: *El Observador*, 20 de novembre de 1990.

5. BIOSCA, Mercè; MORET, Hèctor. «La projecció i la recepció exteriors de l'obra de Jesús Moncada». A: *Col·loqui europeu d'estudis catalans*, Montpeller, 2004.

6. QUINTANA, Artur; SCHMIDT VON DER TWER, Sigrid. Entrevista amb Willi Zurbrüggen. A: «La recepció germànica de l'obra de Jesús Moncada». A: *URC*, Lleida, 2006.

A part d'aquests dos models d'exportació, en els últims anys podem trobar també l'exemple de promoció exterior, basada en l'exportació d'una selecció antològica que s'edita gairebé simultàniament en diverses llengües. Les edicions italiana i anglesa de l'antologia de poesia balear de Pere Rosselló Bover són publicades a Palma, i la francesa en una revista universitària vinculada al departament de català a Montpeller. La romanesa també s'edita en la col·lecció destinada exclusivament a la literatura catalana. Només l'holandesa surt en una edició aparentment comercial. La mateixa antologia, encara que amb títols una mica diferents i amb variacions en la selecció de textos, també s'ha publicat en gal·lec i en castellà. Aquestes antologies —com altres promogudes per la ILC— són empreses de promoció, sense un interès explícit dels agents estrangers i destinades, si de cas, a fomentar-lo.

De totes maneres, els canals de distribució que tenen a disposició aquestes edicions són d'abast massa limitat per despertar l'interès del públic general. Especialment per a la poesia, les antologies poden resultar una barrera addicional per a la recepció completa d'un autor. Podem comprovar que s'han publicat a l'estranger els poemes de molts autors catalans, però molt pocs poemaris complets. Les presentacions antològiques faciliten sovint una recepció en bloc que anul·la la recepció individual i serveix, més que per descobrir una literatura, per provar l'existència d'una cultura. Les antologies són en molts casos només un fet testimonial, una prova que la tradició literària a Catalunya existeix. A causa de la seva naturalesa fragmentària no poden facilitar l'accés a la rica tradició literària. La publicació d'una antologia s'hauria de completar amb la publicació de presentacions d'autors individuals més completes.

El canvi d'estratègies de promoció que encara no sembla que hagi afectat la lírica és, al contrari, molt visible en la narrativa. Tant els editors privats com també les iniciatives públiques presenten en el context internacional obres literàries concretes, novel·les, o de vegades reculls de narrativa breu, que són prou sòlids com per poder funcionar sense necessitat de conèixer el context de la cultura en la qual van ser creades. En aquest cas les obres literàries actuen com a veritables ambaixadores. Les novel·les de Mercè Rodoreda van ser les primeres que van obrir una imatge d'Espanya diferent de l'habitual entre molts lectors d'arreu del món, però aquest camí el van seguir altres obres emblemàtiques com podria ser la Guerra Civil retratada a *Camí de sirga*

de Jesús Moncada, que s'ha traduït a una quinzena de llengües, o bé les històries breus de Quim Monzó, que reflecteixen la vida deshumanitzada a les grans ciutats. Precisament a causa de la influència que pot exercir una obra literària tota sola, la complexitat de la realitat catalana ha esdevingut internacionalment coneguda.

Aquesta funció, però, no es pot atribuir automàticament a totes les obres literàries que arriben a traduir-se a molts idiomes. El mercat literari global mostra, sobretot en els últims decennis, una certa predilecció per les obres literàries que renuncien a l'arrelament en una cultura concreta. Una obra literària escrita més aviat amb certs tòpics, que no demana el coneixement de cap context històric, amb llenguatge planer i agilitat narrativa i que respecta les convencions de dramatisme i suspens, fàcilment pot esdevenir un èxit de vendes internacional com és el cas de *La pell freda* de Sánchez Piñol. La dificultat que han de superar les obres literàries d'una llengua com la catalana no és només la de superar les fronteres d'una llengua d'abast limitat, sinó també la de fer-se lloc en un món que cada cop devalua més la lectura exigent. Si es vol projectar a l'exterior la literatura catalana com a part d'un món cultural autònom, si es vol aconseguir a l'estranger una recepció que podria assumir la complexitat social, cultural i històrica de Catalunya, no poden acabar pesant més les lleis del mercat que cap altra cosa.

■ Taula 2

AUTORS CATALANS MÉS TRADUÏTS FORA D'ESPANYA ENTRE 1998 I 2003

AUTOR	IDIOMES	NOMBRE D'IDIO- MES	TÍTOLS EDITATS	TOTAL EDICIONS	NOMBRE DE TÍTOLS (SENSE ANTOLOGIES)
1. Monzó, Quim	1998 alemany 1999 alemany 2001 alemany, noruec 2002 alemany 2003 eslovè, francès, serbi	6	1 de <i>La magnitud de la tragèdia</i> 1 de <i>L'illa de Maians</i> 3 de <i>Guadalajara</i> (dues en alemany) 2 d' <i>El millor dels mons</i> 1 d' <i>El perquè de tot plegat</i> 1 d' <i>Olivetti, Moulinex, Chaffoteaux et Maury</i> 1 de <i>Benzina</i>	10	7
2. Bonet, Blai	2001 romanès, hongarès 2002 francès, rus 2003 francès, polonès, serbi	6	6 de <i>La mar</i> 1 antologia poètica	7	1
3. Rodoreda, Mercè	2000 romanès 2001 eslovè, italià, romanès 2003 portuguès	4	2 de <i>Mirall trencat</i> 1 de <i>La signora Florentina e il suo amore Homer</i> 2 de <i>La plaça del Diamant</i> 1 antologia de contes	6	3

4. Oliver, Maria Antònia	1998 anglès, francès 2002 romanès 2003 alemany	4	3 d' <i>Estudi en lila</i> 1 d' <i>Antípodes</i> 1 de <i>Tallats de lluna</i>	5	3
5. Porcel, Baltasar	1998 francès 2000 italià 2002 francès 2003 italià	2	1 de <i>Mediterrània</i> 1 d' <i>Ulisses a alta mar</i> 1 de <i>L'emperador o l'ull del vent</i> 1 de <i>Cavalls cap a la fosca</i>	4	4
6. Lluïl, Ramon	2001 polonès 2003 italià, polonès	2	1 de <i>Libre de meravelles</i> 1 de <i>Doctrina pueril</i> 2 de <i>Libre d'Amic e Amat</i> (totes dues publicades a Polònia el mateix any)	4	3
7. Calders, Pere	2002 eslovè, francès 2003 romanès	3	3 de <i>Cròniques de la veritat oculta</i>	3	1
8. Duarte, Carles	2002 francès 2003 hebreu 2002 italià	3	1 d' <i>El silenci</i> 1 triptic 1 antologia	3	1
9. Pàmies, Sergi	1999 alemany 2002 francès 2003 francès	2	2 de <i>La gran novel·la sobre Barcelona</i> 1 d' <i>Infecció</i>	3	2
10. Martorell, Joanot	2001 neerlandès 2003 francès	2	2 de <i>Tirant lo Blanc</i>	2	1

FONT: *Traduccions de Literatura Catalana 1998-2003*, editat per l'Institut Ramon Llull. Per elaborar aquesta taula s'ha fet un recompte manual, ja que l'opuscle agrupa les traduccions per llengües i per ordre alfabètic dels autors, de manera que no és possible esbrinar en quants idiomes diferents podem trobar una mateixa obra.

■ Taula 3
LES OBRES LITERÀRIES MÉS TRADUÏDES FORA D'ESPANYA ENTRE 1998 I 2003

TÍTOL DE L'OBRA	IDIOMES	EDICIONS A L'ESTRANGER	EDICIONS A ESPANYA EN EL MATEIX PERÍODE
<i>La mar</i> , de Blai Bonet	2001 romanès, hongarès 2002 francès, rus 2003 polonès, serbi	6	1999 castellà
<i>Cròniques de la veritat oculta</i> , de Pere Calders	2002 eslovè, francès 2003 romanès	3	—
<i>Guadalajara</i> , de Quim Monzó	1999 alemany 2001 alemany, noruec	3	—
<i>Estudi en lila</i> , de Maria Antònia Oliver	1998 francès 2002 romanès 2003 alemany	3	—
<i>Tirant lo Blanc</i> , de Joanot Martorell	2001 neerlandès 2003 francès	2	2001 castellà
<i>La plaça del Diamant</i> , de Mercè Rodoreda	2001 romanès 2003 portuguès	2	2002 castellà, obra completa
<i>Mirall trencat</i> , de Mercè Rodoreda	2000 romanès 2001 eslovè	2	2002 castellà
<i>El mestre de Kheops</i> , d'Albert Salvadó	2000 portuguès 2002 grec	2	1999 castellà
<i>El jardí dels set crepuscles</i> , de Miquel de Palol	1999 alemany, italià	2	—
<i>La gran novel·la sobre Barcelona</i> , de Sergi Pàmies	1999 alemany 2002 francès	2	— —

Entre 1998 i 2003 s'han traduït obres literàries catalanes a 24 idiomes diferents segons l'opuscle editat per l'Institut Ramon Llull (*Traduccions de Literatura Catalana 1998-2003*), de les quals cal destacar especialment l'obertura cap a les cultures d'Europa central i oriental, segurament amb motiu dels canvis polítics viscuts a Europa a partir de la dècada dels vuitanta i el final de la guerra freda.

L'idioma amb més traduccions des del català és el francès (40 títols), seguit de l'alemany (29 títols). L'anglès (15 títols) ha quedat superat en aquest període pel romanès (18 títols). Segueixen l'italià (12 títols) i el portuguès (11 títols), el rus (7 títols), l'hongarès i el polonès (amb 5 títols cadascun). Entre les llengües que han tingut més d'una traducció a l'any trobem l'eslovè, el serbi, el suec, el txec i el neerlandès, entre altres.

En comparació amb la situació d'aquest període de 5 anys, la projecció internacional de les dues novel·les d'Albert Sánchez Piñol resulta molt excepcional. La primera novel·la, *La pell freda*, publicada la tardor de 2002 ha venut fins a la primavera de 2006 els drets de traducció a 30 països (Alemanya, Brasil, Bulgària, Corea, Croàcia, Dinamarca, Eslovènia, Espanya, Estats Units, Estònia, Finlàndia, França, Gran Bretanya, Grècia, Holanda, Índia, Israel, Itàlia, Japó, Letònia, Lituània, Noruega, Polònia, Portugal, República Txeca, Romania, Rússia, Sèrbia, Suècia, Turquia); la segona novel·la, *Pandora al Congo*, també segueix el mateix camí.

FONT de la pàgina anterior: *Traduccions de Literatura Catalana 1998-2003*, editat per l'Institut Ramon Llull. Per elaborar aquesta taula s'ha fet un recompte manual ja que l'opuscle agrupa les traduccions per llengües i per ordre alfabètic dels autors, de manera que no és possible esbrinar en quants idiomes diferents podem trobar una mateixa obra.

3 LA PRESENCIA DE LA LITERATURA UNIVERSAL A L'ESCENARI CATALÀ

A partir de 1975, any de la mort del general Franco, el nombre de títols editats en català va creixent progressivament, així com també el nombre d'editorials que editen en aquesta llengua. Cal no oblidar que durant la dècada dels seixanta poques editorials publicaven en llengua catalana (Edicions 62, Aymà, Barcino, Vergara, Laia, Proa, Nova Terra, Publicacions de l'Abadia de Montserrat), tota la resta només ho feia en castellà. La transició democràtica va anar restablint, no sense dificultats, una situació de normalitat que fa que actualment puguem dir que la llengua catalana s'ha consolidat al mercat del llibre a Espanya.

Actualment el llibre en català representa per a les empreses editorials amb seu a Catalunya el 30% del nombre de títols editats, el 18% dels exemplars produïts i el 17% de la facturació total, segons l'*Informe de comerç interior 2003* del Gremi d'Editors de Catalunya. Un dels factors importants que explica l'augment dels llibres editats en català va ser la introducció del català en l'àmbit escolar, tant com a matèria com també com a llengua d'aprenentatge d'altres matèries. El pes de l'ensenyament primari i secundari queda reflectit també en l'estructura de les edicions en català. Una quarta part de tots els llibres que s'editen en català són llibres de text i l'altra quarta part el representa el llibre infantil i juvenil. És a dir, que un 50% de llibres en català és destinat al públic menor d'edat. Amb tot, la presència del català desapareix quan parlem de l'àmbit universitari, en què les edicions en català presenten el dèficit més important en els apartats de llibre universitari, tècnic i científic i de divulgació general. La literatura representa en català al voltant d'un 20% de totes les edicions, la qual cosa és comparable amb la situació en la majoria d'altres llengües amb un sistema editorial consolidat.

A partir de l'any 2000 el castellà aporta més traduccions que no pas l'anglès, ja que les traduccions del castellà al català s'han doblat amb escreix en els

últims 10 anys. El fet que les versions catalanes de textos originàriament publicats en castellà hagin augmentat dona a entendre un major prestigi de la llengua catalana. Avui ja no es dona per suposat que el lector català llegirà un autor castellà o sud-americà en la versió original i cada cop més sovint ens trobem a les llibreries edicions en les dues llengües. Aquest fenomen no és limitat només a la literatura en sentit estricte, ja que en l'àmbit de les lletres impreses el català està guanyant a poc a poc més visibilitat. Aquesta tendència la il·lustra bé l'aparició de la versió catalana del diari *El Periódico* i l'aparició de tota una sèrie de revistes il·lustrades en català que han obtingut bona resposta del públic i que abracen àmbits tan diversos com poden ser la història contemporània (*Sàpiens*), els viatges (*Descobrir Catalunya*) o la cuina (*Descobrir Cuina*).

A la dècada dels vuitanta les editorials Edhasa, Grijalbo o Gedisa ja havien fet alguns tímids intents de traduir al català autors d'expressió castellana com García Márquez, Vargas Llosa o Borges. Aquests casos ara han esdevingut més freqüents. Les últimes novel·les del basc Bernardo Atxaga, per exemple, s'han traduït simultàniament al castellà i al català; *El capitán Alatriste*, d'Arturo Pérez Reverte, fou traduït a 22 llengües, entre elles el català i l'èuscar per desig exprés de l'autor. També cal contemplar el cas de *Soldados de Salamina*, traduïda al català 2 anys després de la seva publicació en castellà, el 2001. Altres exemples podrien ser *La ciudad de los prodigios*, d'Eduardo Mendoza o *La sombra del viento*, de Carlos Ruiz Zafón.

L'altra qüestió, més espinosa, que no s'acostuma a dir en veu alta, és l'auto-traduïció: hi ha autors que escriuen en castellà, però que tradueixen sols o bé es fan traduir l'obra al català i li atorguen la consideració d'una obra igualment original. Un bon exemple d'aquesta difuminació de la frontera entre l'original i la traducció és la publicació simultània de tres versions, txeca, castellana i catalana, de l'última novel·la de Monika Zgustova, *Una dona silenciosa* (2005). La reconeguda traductora de la literatura txeca considera les tres versions com a originals.

També hi ha hagut un canvi important pel que fa a les traduccions d'autors clàssics llatins i grecs, ara superades per les literatures en llengües modernes de menys difusió. Per altra banda, resulta molt difícil saber amb exactitud també de quines llengües s'ha traduït al català perquè, dins de l'única estadística

general que es fa a Espanya sobre aquest aspecte, els idiomes amb menys presència queden englobats en la categoria «altres llengües». La *Panoràmica de l'Edició a Espanya*⁷ no permet, doncs, apreciar si ha crescut el nombre de llengües de les quals es tradueix al català. La manca d'estadístiques clares, que no afecta només aquesta qüestió en concret, fa pensar una cosa prou preocupant: al món editorial espanyol, tot i el pes que hi representen els editors de Catalunya, els llibres publicats en català no tenen gaire importància i ningú no s'ha interessat encara per estudiar a fons les característiques de l'edició en català.

A més a més, la manca d'estadístiques que mesurin la presència de la literatura universal en català apunta cap a un cert desinterès per altres cultures. La ILC i posteriorment l'IRL han elaborat el catàleg TRAC d'obres catalanes traduïdes a altres llengües, però no existeix cap projecte per traçar amb detall el camí invers, sobre com estan entrant les obres literàries d'altres cultures al català, de quines llengües provenen, quina classe de literatura s'importa, quins són els autors internacionals amb més ressò en català i altres qüestions relacionades. Aquestes dades serien d'especial importància a causa de la gran dependència que té la cultura catalana del llibre en castellà. Amb una població completament bilingüe, la necessitat de traduir un autor estranger al català és inexistent perquè qualsevol llibre pot arribar sense cap entrebanc al públic català a través d'una traducció castellana. Els lectors catalans es beneficien de la convivència amb una cultura tan gran com és l'espanyola: tenen l'horitzó molt obert, poden tenir a l'abast en una llengua coneguda, encara que no sigui la pròpia, la majoria dels grans autors i també les novetats més comercials.

7. «Panoràmica de la Edición Española de Libros» és editada pel Ministerio de Cultura d'Espanya. Els principals indicadors del sector es poden consultar en la pàgina web, però per a un estudi més detallat i les dades relatives a les publicacions en català, cal recórrer a la versió impresa que s'edita anualment: http://www.mcu.es/jsp/plantilla_wai.jsp?id=44&area=estadisticas

■ TAULA 4
IMPORTACIÓ DE LA LITERATURA UNIVERSAL AL CATALÀ

ANY	ESP	ANGL	FRAN	ALEM	ITAL	LLATÍ	GREC	PORT	GALLEC	ÈUSCAR	RUS	ALTRES	TOTAL
1996	329	374	139	55	48	17	15	5	11	1	—	25	1.019
2000	413	388	230	75	70	16	9	22	17	7	—	60	1.307
2001	500	535	218	74	102	9	8	16	33	12	—	55	1.562
2002	628	493	201	99	35	13	12	19	13	—	11	55	1.579
2003	756	492	197	95	47	18	7	20	20	—	—	67	1.719
2004	854	456	164	95	50	17	12	32	26	—	—	52	1.758

FONT: «Panoràmica de la Edición Española de Libros». Ministerio de Cultura, 1996-2004.

A partir de l'any 2000 l'ordre de les llengües de les quals es tradueix al català (tenint en compte l'estadística de l'*Index Translationum* de les 10 llengües més traduïdes al català en el període de 1970-2003) canvia. El castellà aporta més traduccions que no pas l'anglès i les obres d'autors clàssics llatins i grecs queden superades per les literatures en llengües modernes de menys difusió.

Les traduccions del castellà al català s'han més que doblat en els últims 10 anys.

La categoria «altres llengües» en la *Panoràmica de l'Edició a Espanya* no permet apreciar si ha crescut el nombre de llengües de les que es tradueix al català. Tampoc no queda clar com han evolucionat les traduccions del rus i de l'èuscar, que algun any han despuntat prou com per incloure-les en una categoria separada i després han tornat a desaparèixer. A causa d'aquesta oscil·lació no es pot dir amb exactitud quin és l'intercanvi entre les llengües oficials de l'Estat i el català, i tampoc no es pot fer una imatge exacta de la importació de la literatura universal al català. El nombre de títols que provenen de llengües incloses en la categoria «altres llengües» és molt elevat. És una llàstima que no sigui desglossat perquè no es pot saber amb exactitud de quines literatures s'ha traduït al català.

Cal tenir en compte que aquestes dades inclouen tots els llibres i no només la literatura. No es pot constatar, doncs, quina matèria és responsable de l'augment de les traduccions des del castellà o des de l'anglès. Per l'altra banda, les traduccions del llatí o bé del rus i de totes les altres llengües de menys difusió deuen de correspondre sobretot a literatura.

Espanya, com a país, ha estat durant tot el segle xx marcada per una esfera pública en la qual les estructures més conservadores i rígides de la societat tenien un poder i una influència molt grans. Simplificant, podem dir que l'Església i la mà militar han exercit un control constant damunt tots els segments de la vida i, evidentment, també sobre la literatura. És cert que només durant els anys més durs de la dictadura de Franco podem parlar d'una censura efectiva que controlava la correcció moral dels llibres publicats, a més a més de prohibir-ne tots els que no eren escrits en castellà (Gallofré: 1991, Torres: 1995). Però precisament a causa d'aquesta presència de la mentalitat conservadora, Espanya és un dels països on més s'ha desenvolupat una resistència conscient i efectiva contra aquesta pressió. La literatura importada, els llibres dels escriptors i pensadors estrangers, ha representat el contrapès de l'horitzó limitat que s'imposava a casa. Per això els autors traduïts tradicionalment gaudeixen d'una gran acceptació per part dels lectors i d'un gran prestigi entre els investigadors. A aquesta circumstància li hem de sumar avui la pressió mediàtica i propagandística que acompanya la majoria dels autors d'èxit de vendes en un món globalitzat. Noms com Philip Roth o Dan Brown desperten més ressò que no pas els autors catalans consolidats, encara que, evidentment, no els llegeixen la mateixa classe de lectors.

La consciència sobre la importància del llegat literari d'altres cultures per a l'enriquiment de la pròpia, que tant es troba faltant en els informes oficials, està, en canvi, molt present entre els professionals de la traducció i els investigadors, així com també en la premsa diària, on sovintegen articles relatius a les incorporacions recents. La majoria dels articles dedicats a la traducció en els últims anys, publicats en les revistes especialitzades, parlen de la incorporació del llegat literari universal al català i d'aspectes molt diversos i interessants.

Una gran part d'articles corresponen a la manera com han entrat al català els grans clàssics. L'estudi de les versions catalanes de Shakespeare, per exemple, serveixen per esbossar les lleis del llenguatge teatral català (Oliva: 1996). L'entrada de James Joyce o bé de Paul Celan a Catalunya, en canvi, evidencia la importància que han tingut les revistes marginals i les editorials petites per fer públic el llegat d'uns autors que van ser reconeguts pel gran públic dècades més tard de les primeres versions catalanes (Ibarren: 2004; Farrés: 2000). També podem trobar reflexions profundes sobre com s'han adaptat les obres fonamentals d'altres cultures o religions al català. Així Mikel de Epalza explica en 2001 les dificultats a les quals es va haver d'enfrontar per versionar un text tan «inimitable» com és *l'Alcorà*, i de la cultura àrab podem llegir també sobre les dificultats de traduir *Les mil i una nits* (Castells: 2002). Hi ha també molt d'interès per saber com es fan lloc les literatures abans poc conegudes a Catalunya. A partir de l'any 2000 es nota un augment de la presència de la literatura neogrega (Gestí: 2004) i de les literatures dels països centreeuropeus (dossier de *Quaderns*, 2004) que han irromput amb força i mostren que el clima internacional ha millorat pel que fa a l'intercanvi directe entre les literatures petites, si més no d'Europa.

Especialment interessants, però, són les investigacions que avisen els lectors de les mancances que s'hagin pogut produir en la incorporació d'alguns autors al català. Durant gairebé tres dècades, Joan Sales, a l'editorial Club dels Novel·listes, defensava i aplicava el principi de George Steiner (*Després de Babel*), segons el qual com més apartada sigui una font lingüística i cultural, més fàcil és trasplantar-la. Sales traduïa Dostojevskij comparant les traduccions al francès, el castellà, l'italià i l'anglès i estava segur que obtenia així el sentit exacte, igual com ho va fer amb una desena d'obres més, provinents d'idiomes per a ell completament desconeguts com el neerlandès, el grec, el noruec o l'occità (Bacardí: 1998). La revisió de les traduccions dels clàssics russos d'Andreu Nin, revolucionari i polític, però no pas expert en qüestions literàries, demostra, en canvi, importants mancances que no són fruit del desconeixement de l'idioma, sinó de la manca de preparació teòrica d'un traductor autodidacte i circumstancial (Kharitónova: 2004). Però actualment fins i tot les traduccions premiades no s'escapen a la crítica. Podem trobar una anàlisi ben fonamentada en què s'explicita que totes les obres d'Elias Canetti en català presenten errors molt importants tot i que, per la manca de coneixements generals de l'alemany, pocs lectors són capaços de detectar-los (Farrés: 1995). O la denún-

cia dels errors a la traducció d'Assumpta Camps del *Zibaldone dels pensaments*, de Giacomo Leopardi (Muñiz: 1999), traducció distingida amb el Premi de la Crítica Serra d'Or. Aquest fet és greu si tenim en compte que, normalment, en la cultura catalana, no hi ha moltes segones oportunitats per a la incorporació de grans obres de la literatura universal, sobretot quan encara tenim buits seriosos per omplir d'autors clàssics de tots els temps.

Tot i que s'han obert horitzons cap a moltes llengües amb traductors que no necessiten utilitzar cap llengua pont, en català encara hi ha llengües i cultures absents. Per altra banda, la presència de la narrativa i fins i tot de la poesia estrangera és prou bona, però no podríem dir el mateix de les obres de pensament o d'assaig, que els lectors catalans continuen llegint en castellà perquè no se'n fan versions catalanes. Les obres literàries i de pensament més exigents encara troben poca acceptació en català. Hi ha traductors vocacionals, molt ben preparats, que es queixen que no poden fer-se un lloc en la pròpia llengua perquè ni els editors ni els gestors culturals que adjudiquen les subvencions no tenen la sensibilitat o l'interès suficient per promoure també les traduccions destinades exclusivament al públic culte. No cal dir que poder disposar en català de traduccions de literatura culta en tots els gèneres és, també, una manera de revaloritzar i donar impuls a la pròpia llengua.

La traducció literària està molt ben valorada en el món de les lletres perquè en aquest àmbit tothom és conscient que els autors estrangers representen el material bàsic per a l'evolució del català. La traducció és considerada un impuls que pot fer germinar noves sensibilitats i obrir nous espais dins la creació en la pròpia llengua. Però la labor del traductor, malauradament, no corre la mateixa sort.

5 EL TRADUCTOR LITERARI

«El mercat del llibre a Espanya,» escriu Peter Bush (2004), «és tradicionalment molt obert per a les traduccions. Aquest fet, però, amaga les condicions que han fet possible que un gran nombre de traductors treballi per als editors acostumats a publicar moltes traduccions. Aquesta tradició es basa en terminis de lliurament molt curts, honoraris baixos i estancats i contractes dolents (de vegades sense cap contracte i tot) i tot això dins d'una economia en la qual el cost de la vida ha pujat molt a causa d'una més gran integració d'Espanya en l'economia mundial.»

Des del món editorial la traducció és sovint vista com una «col·laboració externa» que és equiparada així gairebé a la tasca d'un corrector. La traducció vista com un simple pas dins l'edició d'un llibre, els traductors anònims perquè ningú no els coneix ni reconeix encara que signin la traducció, les traduccions fetes amb presses, mal pagades i d'una qualitat ínfima són avui una realitat a Catalunya. La majoria dels editors donen per bona la versió que els arriba i alguns ni tan sols la sotmeten a la correcció d'estil, sovint per estalviar costos. Moltes traduccions es ressenten d'aquesta pressió. També es poden trobar casos en què les traduccions literàries s'encarreguen a una agència de traducció. Amb una mica d'ironia podríem dir que el traductor ha arribat a ser aquell ésser *invisible* que certes teories predicaven.⁸

Fins i tot si considerem la traducció una tasca creativa i de prestigi, la pràctica de la gran majoria de les editorials ho desmenteix. Tant les condicions de treball, amb terminis molt breus i amb el procés de correcció que sovint és molt

8. La redacció d'aquest apartat es basa també en una enquesta realitzada per correu electrònic entre una cinquantena de traductors i professionals de l'edició. Encara que no els citem pel nom, hem intentat recollir les opinions més freqüents.

deficient i dut a terme sense la participació del traductor, així com la remuneració, serien pròpies d'una feina mecànica i rutinària. Els editors tradicionalment es mostren poc disposats a admetre que el traductor sigui beneficiari de cap mena de dret de propietat intel·lectual, i només la legislació els ha forçat a canviar de criteri. Habitualment el tant per cent que rep el traductor a compte dels drets difícilment supera un 1%. En alguns casos, pot arribar a ser d'un escàs 0,1% sobre el preu de venda, de manera que el traductor mai no veurà recompensat el seu esforç, tot i que sobre el paper l'editor haurà complert la llei adjudicant-li una participació en els guanys.

Normalment el traductor apareix en els crèdits del llibre i, si és un autor conegut, pot aparèixer també en la coberta. En les ressenyes als mitjans de comunicació, les traduccions hi solen aparèixer sobretot si es tracta de la incorporació d'una obra canònica de la literatura universal o si l'autor és més aviat conegut. Sovint aquestes ressenyes esmenten, en la fitxa adjunta, el nom del traductor, però escassament es fan ressò de la qualitat o no de la traducció. Aquesta situació és entesa pels traductors com un tret de poc reconeixement a la seva tasca. Un altre cas que indica la poca consideració que rep sovint la figura del traductor és l'opuscle editat per l'Institut Ramon Llull que hem utilitzat per elaborar les taules sobre l'exportació de la literatura catalana. En un document que és destinat a la promoció exterior de la literatura catalana no apareix el nom de cap traductor. S'esmenten llibres concrets, amb l'editorial i l'any i el lloc de publicació, però no qui era la peça clau perquè aquestes obres hagin pogut trobar lectors en altres cultures.

Això no significa que hagi desaparegut el prestigi de la traducció en general, sinó que més aviat conviuen les dues maneres d'exercir de traductor. Hi ha traduccions considerades mecàniques i també altres que són equiparades al treball creatiu i contemplades com a tals pel públic en general. Encara hi ha traductors amb nom propi a Catalunya, però com acostuma a passar en el món de les lletres, la reputació se l'han hagut de guanyar amb el propi treball individual i els mèrits acumulats. Tradicionalment, Catalunya ha comptat amb molt bons traductors literaris, majoritàriament escriptors o professors universitaris. No hem d'oblidar les dificultats que va tenir durant el segle xx la llengua catalana per establir-se com una llengua moderna i àgil. En aquest context, la traducció literària era considerada no només com el vehicle per apropar-se a noves cultures, sinó també com una manera eficaç de crear i enriquir la prò-

pia llengua literària. El mecanisme d'incorporació d'obres estrangeres al català era sovint l'interès personal i literari del mateix traductor, que en començava la traducció i posteriorment l'oferia a l'editorial.

Cap als anys 80-90, amb l'aparició dels estudis universitaris de traducció, s'incorporen al planter de traductors literaris molts llicenciats amb una formació teòrica en el camp de la traducció. La traducció s'ha anat professionalitzant, i això ha significat una normalització en aquest camp, tot i que encara no hi ha un col·legi professional de traductors i les poques associacions existents (TRIAIC o ATIC) no tenen una implantació gaire consolidada. Amb l'aparició de la Llei de la propietat intel·lectual, el 1987, els drets del traductor queden fixats i les editorials acostumen a fer i respectar, amb més o menys seriositat, els contractes amb els traductors. De totes maneres, les veus crítiques com la de l'esmentat Peter Bush, avisen que la ràpida expansió de cursos universitaris no ha solucionat els problemes anteriors, sinó que ha agreujat la situació, ja que l'existència d'un major nombre de persones que volen subsistir fent de traductors ha comportat una encara més gran baixada de preus per tots els serveis de traducció.

Amb tot, la traducció literària majoritàriament continua essent exercida per escriptors, filòlegs o professors universitaris que entenen la traducció més com un complement que com un ofici. Això sens dubte és motivat per les precàries condicions en què es mou encara la traducció a Catalunya, en què observem diferències en el tracte econòmic als traductors, segons les editorials. En aquest sentit, l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana (AELC) —creada el 1977 arran del Congrés de Cultura Catalana— ha vetllat per promoure models de contracte i disposa d'un servei jurídic de consulta per als seus associats.

Una altra iniciativa per donar importància a la traducció és la pàgina web del Comitè de Traducció i Drets Lingüístics del PEN Català (www.pencatala.cat/ctdl), iniciada el 2004, que s'elabora amb el suport de l'Institut Ramon Llull i de la Institució de les Lletres Catalanes. El seu objectiu és aprofitar les possibilitats que ofereix la xarxa per presentar la traducció literària catalana a un públic ampli, tant a casa com a l'estranger. Per això les presentacions d'autors traduïts s'han dividit en dos capítols, el primer és destinat a la promoció de la literatura catalana a l'estranger i presenta els autors catalans amb un breu assaig traduït a diverses llengües que ofereix la bibliografia de totes les traduccions,

il·lustrada amb alguns fragments de l'obra original i de les traduccions; el segon capítol, en canvi, pretén dibuixar el mapa de les traduccions que estan entrant a Catalunya des de les diverses cultures. Les presentacions dels autors i dels llibres traduïts, però, es complementen amb un tercer apartat que és dedicat exclusivament als traductors. Sota el títol «L'espai del traductor» a poc a poc s'estan reunint les biografies i els fragments de les traduccions fetes per tots els traductors que hagin fet servir per a la seva feina el català, sigui com a llengua de sortida o bé d'arribada. Aquesta iniciativa és la primera i, de moment l'única, ja que amb anterioritat cap associació ni institució no s'havia proposat fer un catàleg representatiu del món de la traducció relacionat amb la literatura catalana.

Cal destacar també la iniciativa de «L'escriptor convidat» de la Institució de les Lletres Catalanes. La campanya serveix perquè un escriptor convidat resideixi a Catalunya durant un o dos mesos. L'escriptor pot continuar dedicant-se a la seva tasca de creació i se li facilita que mantingui contactes amb escriptors, professors i crítics catalans amb la finalitat de fomentar el coneixement de Catalunya i de la seva literatura entre els creadors estrangers.

Una iniciativa semblant són els Seminaris de Traducció que la ILC promou des de 1998 dues vegades l'any a Farrera de Pallars. Cada primavera i cada tardor, la ILC convida dos poetes d'una mateixa llengua a reunir-se amb una desena de poetes i traductors catalans. Dividits en dos grups, els participants tenen l'ocasió de discutir amb els autors convidats tots els aspectes de les versions de la selecció de poemes que aquests els han fet arribar prèviament. Aquest treball té un valor extraordinari de contacte personal i de coneixement mutu de l'obra i de la manera de fer dels participants. I, encara més important que ser una eina per fer arribar als lectors catalans un tast directe d'allò que avui s'escriu arreu del món, serveix per estrènyer els lligams personals que són a la base de les relacions més duradores i fructíferes entre els escriptors. Si bé fins ara aquests seminaris han estat sempre de traducció poètica, hi ha la intenció d'ampliar-los a teatre i narrativa curta.

6 SUPORT FINANCER A LES TRADUCCIONS

El Govern de Catalunya s'ha proposat, com a part de la seva política, d'enfortir la presència de la llengua catalana i de fomentar l'edició, la distribució i la difusió de llibre en català (Llei de normalització lingüística, 1986). D'acord amb aquesta norma, el Departament de Cultura va adquirir, des de 1983, entre 150 i 300 exemplars de cada llibre publicat en català, amb un 50% de descompte, sempre que tingués un tiratge d'entre 1.100 i 1.500 exemplars i amb un preu que no podia ser superior als 30 euros. Entre 1983 i 2004 va atorgar-se suport genèric a 22.909 títols, dels quals només un 43% fou distribuït a biblioteques. La resta de l'estoc quedava emmagatzemada. L'any 2004 aquests ajuts van beneficiar al voltant de 1.500 títols, és a dir, una mica menys del 20% de tots els títols editats en català. Això demostra que —de ben segur— moltes de les traduccions publicades no han entrat dins aquest ajut. En alguns països amb ajuts equivalents al suport genèric, hi tenen cabuda tots els títols publicats i, aquests, nodreixen de manera constant totes les biblioteques.

A Catalunya aquest ajut anomenat Suport genèric va ser derogat el 30 de desembre de 2004 i durant el 2005 ha estat substituït pel Programa de Suport a l'Edició en Català, que consta de dues línies d'ajuts d'acord amb l'Associació d'Editors en Llengua Catalana, gestionades des de l'Institut Català de les Indústries Culturals, amb ajuts a la producció editorial en català i en aranès, que es tradueix en una comanda de llibres, entre 10 i 800 exemplars, amb un 15% de descompte; i pel Sistema d'Adquisició Bibliotecària (SAB), gestionat des de la Direcció General de Cooperació Cultural, que articula el programa d'ajuts a partir de les necessitats específiques del camp de la biblioteca pública. Estableix un marc de cooperació entre editors i biblioteques, les quals trien els llibres que volen rebre i, quan són novetat, a part de contribuir a donar suport a la lectura, ajuda que hi hagi una major presència de les novetats editorials a les biblioteques públiques de Catalunya. El programa és obert a editors d'altres comunitats autònomes.

A part d'aquest suport, el Departament de Cultura concedeix ajuts a edicions en llengua catalana d'especial interès cultural i es donen subvencions a entitats per a activitats relacionades amb el llibre, l'organització de fires o bé la participació a les fires internacionals. D'un suport específic gaudeix també la publicació d'obres completes d'autors importants i el llibre de text universitari, que rep un ajut especial per fomentar que s'escrigui originàriament en català.

El 1987 es va recuperar la Institució de les Lletres Catalanes (ILC) com una entitat autònoma del Departament de Cultura i successora de la històrica Institució que va funcionar fins a l'any 1937, tot i les dificultats que suposava la Guerra Civil espanyola. La Institució té com a objectiu vetllar per la promoció de les obres en català i els seus autors, per això programa campanyes de promoció, organitza exposicions i participa a les fires. També atorga subvencions a creadors literaris, guionistes i investigadors. A més a més, des de l'any 1993 publica cada any dues convocatòries destinades a les traduccions al català, una per a traductors i una altra per a empreses editorials.

De totes maneres, creiem que caldria que la ILC promogués i ajudés d'una manera encara més decidida la traducció de totes aquelles obres cabdals de la literatura universal que no han estat incorporades al català. Per poder omplir els buits que encara hi ha, probablement convindria crear una llista d'obres literàries que caldria traduir al català d'una manera preferent. La llista hauria de ser elaborada pels especialistes i revisada periòdicament, però fer-la pública ajudaria probablement a incentivar molts projectes de traducció altament desitjables.

Aquests projectes de traducció haurien de gaudir alhora d'un ajut especial per poder assegurar que cap obra literària important es deixés de fer en català perquè les editorials renunciessin a dur-la a terme perquè es tracta d'un projecte comercialment poc viable o bé massa exigent. És a dir, que hi hauria d'haver una voluntat més explícita de construir la infraestructura cultural del país, on el llegat de la literatura mundial sens dubte té un pes molt important. En aquest sentit caldria considerar també que la literatura universal no representa només les obres canòniques de tots els temps, sinó que és important també ampliar el nombre de les tradicions literàries que hagin deixat la seva empremta en català. S'hauria de fomentar la traducció al català de les llengües de menor difusió i especialment en els casos en què al país d'origen la situació

econòmica no permet oferir els ajuts a la traducció. Aquest seria un mecanisme de correcció important per evitar que s'acabin publicant només aquelles traduccions que gaudeixen d'un suport financer exterior, com veurem una mica més endavant.

La Institució va ser fins a l'any 2002 l'encarregada de promoure la literatura catalana a l'estranger. A part dels ajuts per a la traducció editava la revista *Catalan Writing* (17 números des de l'any 1993 fins al 2002, els darrers números en col·laboració amb el PEN Català). El 2002 va ser creat l'Institut Ramon Llull, que va assumir aquesta tasca. Cada any atorga subvencions a empreses editorials per a la traducció d'obres catalanes i per a les iniciatives relacionades amb la promoció i la difusió exterior de la literatura catalana, que comprenen l'organització de festivals, congressos o mostres literàries, seminaris de traducció o bé la publicació de dossiers monogràfics i fragments literaris en les revistes estrangeres. En cap cas el traductor pot optar individualment a obtenir algun ajut, ja que totes les subvencions són relacionades amb la publicació de la traducció per una editorial estrangera i és l'editorial qui fa la sol·licitud i rep la subvenció. També es preveuen ajuts específics per al desplaçament d'escriptors.

El Ministerio de Cultura d'Espanya també convoca, a través de la Dirección General del Libro, Archivos y Bibliotecas, «Subenciones para el fomento de la traducción y edición, en cualquier lengua extranjera, de obras literarias o científicas de autores españoles» destinades a empreses editorials i amb caràcter anual. També concedeix anualment el «Premio Nacional a la mejor traducción», que darrerament l'han guanyat traductors al català, com és el cas de Joan F. Mira, el 2001, amb la traducció de la *Divina comèdia* i de Mikel de Epalza, amb la traducció al català de *l'Alcorà*, el 2002.

A part d'aquests ajuts a la traducció que es poden obtenir dins d'Espanya, hi ha altres formes de finançament que són àmpliament esteses al món editorial. En el primer grup podríem incloure els ajuts que gairebé tots els països europeus i de la resta del món desenvolupat preveuen per a la difusió de la seva literatura a l'estranger. D'una manera semblant a l'IRL, també altres cultures han anat desenvolupant les estratègies per tenir una major presència fora de les fronteres de la seva llengua. Les cultures més grans normalment confien la concessió dels ajuts directament al Ministeri de Cultura del país respectiu,

però sovint tenen una potent xarxa d'instituts culturals, dedicats bàsicament a l'ensenyament de la llengua, que ajuda a canalitzar totes les sol·licituds. Aquest seria el cas de països com França, Alemanya, Itàlia o els països de parla anglesa. Ben mirat, en aquests casos el suport financer no inclou només la traducció de l'obra estrictament, sinó que una editorial pot comptar que aquesta xarxa d'entitats culturals servirà per fer una bona promoció de totes les novetats que s'acabin traduïnt.

Aquesta possibilitat de difusió d'obres un cop traduïdes falla, en canvi, en la majoria d'altres literatures mitjanes i petites, encara que a Europa moltes tenen previst un bon programa de suport a la traducció de les seves pròpies literatures.⁹

L'altra possibilitat l'ofereix la Comissió Europea i el seu programa Cultura 2000. Hi participen 30 països europeus i, a part dels 25 membres de la UE, també hi ha Islàndia, Liechtenstein, Noruega, Bulgària i Romania. L'ajut cobreix els costos totals de la traducció (que no pot excedir el 60% del cost total de l'edició del llibre). Per a l'any 2006 és previst que se seleccionin uns 50 projectes de traducció d'obres literàries, escrites per autors europeus i publicades a partir de 1950. La prioritat en la concessió d'ajuts la tenen les obres escrites o bé traduïdes en les llengües de menys difusió.

Un cop revisats tots aquests fons de finançament possibles podem concloure que la traducció no és una activitat poc subvencionada. Però precisament a causa d'això pot ser potencialment molt feble. És imprescindible fer la reflexió sobre quin és el pes dels ajuts nacionals dins el context internacional. Ràpidament descobrirem que els països amb menys recursos publiquen menys obres a l'estranger. Aquesta és una situació justa? Però no només això, una relativa abundància de les subvencions ha creat a tot Europa un clima en el qual un editor pràcticament no està disposat a publicar una traducció si aquesta no ve finançada des del seu país d'origen. Caldria desenvolupar, doncs, mecanismes de correcció que ajudessin a conservar-ne l'equilibri.

9. La llista d'aquests organismes es pot consultar per exemple en les pàgines de «Literatura sense fronteres» (<http://www.lit-across-frontiers.org>) o bé al web de la Unesco (Literature and Translations, Help and Subsidies: <http://portal.unesco.org/culture>)

Tradicionalment la importància de la traducció provenia sobretot del fet que per aquesta via la pròpia llengua es nodria amb l'aportació d'altres cultures. La *Bíblia* o bé el *Quixot* traduïts íntegrament en una llengua d'abast limitat demostraven la capacitat d'una cultura, per petita que fos, d'equiparar-se amb les fites literàries més altes. Però aquest centre de gravetat s'està desplaçant i —forçant una mica la situació— podríem dir que avui la tasca de les traduccions és exactament l'oposada. Les traduccions han de demostrar la importància de la pròpia cultura amb la capacitat d'introduir-se en un entorn estranger. Parlant de la literatura, es considera tenir èxit quan es produeix un gran nombre d'obres pròpies exportades, en canvi, la importació d'obres estrangeres ja no sembla tenir gaire importància. A Catalunya, aquest punt de vista és especialment greu. Una de les grans febleses del sistema literari català és precisament el seu veïnatge amb l'espanyol i la capacitat de tots els parlants del català de llegir en aquesta llengua veïna. Des de punt de vista pragmàtic, les traduccions al català són, doncs, prescindibles. En canvi, tradicionalment la traducció al català ha gaudit d'un gran prestigi perquè tothom era ben conscient de la importància d'ampliar l'horitzó amb la presència d'altres cultures. L'augment de l'atenció que rep la cultura catalana a l'estranger ara no hauria de ser una excusa per deixar de mostrar curiositat envers els altres. Encara que existeixen moltes possibilitats d'obtenir ajuts financers a l'estranger, a Catalunya trobem a faltar un mecanisme que permetés traduir i promoure les obres literàries al català d'una manera independent, obtenint el suport necessari dins Catalunya mateix.

Fins als darrers 25 anys, amb la recuperació de l'autogovern mitjançant el restabliment de la Generalitat de Catalunya el 1980, la cultura catalana no ha pogut començar a donar-se a conèixer també a l'exterior, ja que l'Estat espanyol ha tendit i tendeix a exhibir a l'exterior només la cultura i la literatura fetes en llengua castellana, tot i que en els darrers temps hi ha una col·laboració estreta entre l'Instituto Cervantes i l'Institut Ramon Llull, de cara a l'aprofitament d'infraestructures de l'Instituto Cervantes per a la promoció de la cultura catalana. Durant els últims anys, algunes fires internacionals importants en el sector de l'edició s'han interessat per la cultura i l'edició en català i han convidat Catalunya a ser-hi representada. És el cas de la Fira de Torí (Itàlia, 2002), la Fira de Guadalajara (Mèxic, 2004) i properament ho serà la Fira de Frankfurt (Alemanya, 2007). Aquestes fires són molt importants pel que signifiquen també d'obertura cap a l'exterior i com a plataforma per donar a conèixer la literatura catalana.

Des de la seva creació, tant la ILC com l'IRL són sempre presents a tots els esdeveniments culturals i literaris de l'exterior i actuen tant de mecanisme de difusió de la pròpia literatura com de mecanisme receptor d'influències foranes.

També cal tenir en compte els canvis que s'han produït a Europa els darrers anys. D'una banda, la creació de la Unió Europea, que ha significat no sols la supressió de fronteres, sinó també la lliure circulació de productes culturals diversos. La promoció i els ajuts, tant europeus com nacionals, a les literatures ha contribuït al fet que s'endeguin projectes interlingüístics.

La situació d'una cultura com la catalana, que viu dins un marc estatal no propi, ha millorat en els últims anys en l'àmbit internacional també a causa dels grans canvis polítics que ha experimentat el continent europeu a partir

dels anys vuitanta, que van provocar la caiguda del mur de Berlín. Si en l'Europa de la postguerra es considerava inqüestionable la divisió forçosa d'Alemanya en dos estats diferents i amb això en dues literatures «nacionals» diferents, si la Unió Soviètica o bé Iugoslàvia s'havien de veure com un sol estat i en conseqüència com una sola nació, a partir de 1989 aquesta consigna ha deixat de ser vàlida. La perspectiva que té en compte la importància de la pròpia cultura i el respecte per totes les llengües ha anat guanyant terreny progressivament a Europa. Avui moltes polítiques comunitàries defensen aquest punt de vista i s'ha establert un sistema efectiu de defensa dels drets de les minories lingüístiques. El reconeixement internacional del català segurament és molt millorable, però la majoria dels problemes tenen la seva arrel en les dificultats d'acceptació de la realitat plurilingüística dins d'Espanya mateix.

A això hi hem d'afegir un altre factor important, la facilitat de comunicacions en un món globalitzat. Si durant la dictadura del general Franco un ciutadà espanyol difícilment podia obtenir el passaport per visitar qualsevol dels països comunistes, avui aquestes traves administratives han desaparegut del tot. Amb això, s'ha obert des de Catalunya una altra perspectiva a la pròpia realitat. Comparant el destí històric de Catalunya amb el dels petits països d'Europa central, o bé amb els dels pobles que quedaven integrats dins la Unió Soviètica, la lluita per preservar la identitat cultural ja no resulta un cas completament aïllat com ho podia semblar abans, quan l'horitzó arribava només fins al veí més immediat, França. La reivindicació de la pròpia cultura ha perdut la marca de provincianisme amb la qual se la volia assenyalar. En termes generals, a Europa, la convicció que per ser important una cultura ha de ser gran i ha de coincidir amb els límits d'un estat reconegut internacionalment ja ha perdut validesa.

Una de les conseqüències d'aquest canvi d'actitud prou generalitzat ha estat la regeneració del sistema capil·lar de la literatura europea: cultures i llengües que abans sabien una de l'altra només a través de les traduccions a grans llengües avui són capaces d'establir connexions directes, sense necessitat de passar pels editors de París. La globalització ha tingut també molts efectes positius i revitalitzadors.

Amb tot, però, constatem a Catalunya una manca d'autoestima envers la producció literària en llengua catalana, com si per definició fos dolenta i limitada,

la qual cosa tendeix a fer que gaudeixi de més prestigi qualsevol autor estranger o d'expressió castellana que un escriptor considerat massa «de casa». Aquest fenomen, descrit també per Zagajewski (2005), sembla ser propi dels països petits, els quals, segons l'autor, tendeixen al fet que la gent giri l'esquena als escriptors en la llengua del país. Així, molts intel·lectuals catalans asseguren haver llegit els autors clàssics de moltes literatures foranes i desconèixer profundament els clàssics de la seva pròpia literatura. Sovint, a les llibreries, es constata que els llibres en castellà hi tenen una presència aclaparadora, mentre que els llibres escrits directament en català o les traduccions al català tenen una presència més secundària. A això cal afegir que des de les administracions culturals no hi ha prou imaginació o planificació per vetllar pel coneixement del corpus literari català. Sovint es programen molts actes i festivals que comporten la presència dels autors, però com a contrapartida no es vetlla per promoure i garantir la memòria literària de tots aquells que els han precedit, fomentant-ne les edicions, quan estan exhaurides. Del català al castellà hi ha moltes traduccions que fa temps que són introbables (*Solitud*, de Víctor Català o *L'auca del Senyor Esteve*, de Santiago Rusiñol, i moltes altres avui no es poden trobar en castellà). Una bona mostra de tot això és la desaparició de col·leccions com «La Senda» (Editorial Polígrafa) o la «Marca Hispànica» (Llibres del Mall), així com l'ambiciosa iniciativa que representà la «Biblioteca de Cultura Catalana» (Editorial Enciclopèdia Catalana i Alianza) que van arribar a publicar un bon nombre de traduccions al castellà d'obres catalanes. Això fa que cada vegada més el desconeixement de la literatura catalana sigui un fet a dins i a fora de Catalunya. El traductor poques vegades hi pot incidir, ja que l'obsessió per les vendes i per les novetats del sector editorial fa molt difícil, quan no impossible, la recuperació i projecció d'obres literàriament importants i exigents, sobretot si són d'èpoques anteriors.

8 LA DEPENDÈNCIA D'ALTRES LLENGÜES PER ACONSEGUIR EL RESSÒ INTERNACIONAL

Es diu que la literatura catalana, per donar-se a conèixer al món, depèn d'alguna llengua majoritària que actui de pont. Pel que hem vist al llarg d'aquest informe, la seva aliada natural teòrica és la llengua castellana, per proximitat i per complicitats, però ja hem observat que en la realitat això no és així, segurament a causa del poc interès que les literatures fetes en les altres llengües de l'Estat espanyol susciten en els editors i agents editorials espanyols. Tampoc no podem atribuir aquesta funció a les traduccions a l'anglès en general, en canvi, les traduccions franceses i alemanyes, especialment si s'han publicat en editorials importants, han resultat ser un impuls important per a la projecció a altres llengües.

També hem observat que la projecció de la literatura catalana a l'exterior és deguda, majoritàriament, a les complicitats culturals, literàries i d'amistat entre els escriptors catalans i els escriptors, traductors o professors d'altres literatures. I que hi ha autors o títols que poden ser publicats en més d'una llengua sense haver passat pel castellà o per l'anglès.

9 EL CÀNON DE LA LITERATURA CATALANA VIST DES DE L'EXTERIOR

Un dels àmbits menys desenvolupats dins el sistema literari català és la crítica literària i en general l'atenció teòrica al llegat literari. Per una banda, existeix un sòlid aparell acadèmic, però les investigacions dels professors universitaris poques vegades arriben al gran públic. Els seus estudis queden limitats a les aules, els congressos i les escasses revistes literàries, massa especialitzades com perquè les pugui llegir un lector llec. Al costat completament oposat, hi ha els autors de les ressenyes diàries als mitjans de comunicació, que han de desenvolupar el seu ofici dia rere dia en un espai que no acostuma a superar la llargària de dues pàgines, escrites amb un to amè i divulgatiu. Com és normal, l'atenció dels crítics recau estrictament en les darreres novetats i amb això queda anul·lada tota visió panoràmica. S'imposa la descripció, sovint propagandística, dels títols que es poden trobar exposats als taulells centrals de les llibreries.

Els debats sobre el cànon de la literatura catalana encara són ben vius i encesos. Es pot detectar una certa predilecció per l'elaboració de llistes d'autors imprescindibles, que mai no coincideixen del tot, com és normal, i per això provoquen fortes discussions. També hi ha un costum estès de valorar la qualitat d'una obra amb signes visibles, com ara els premis. A Catalunya cada any s'atorguen més de 1.000 premis literaris i moltes de les obres premiades sovint no es publiquen mai. L'autor rep una recompensa econòmica, però no sempre el contracte de publicació.

Aquest no és el cas dels traductors. A Catalunya els premis per als traductors són quasi inexistent i molt pocs comporten dotació econòmica (Premi de la Crítica Serra d'Or, Premi Ciutat de Barcelona, Premi Jaume Vidal Alcover, Premi Cavall Verd). Es consideren més aviat un reconeixement i es convoquen sempre dins d'altres modalitats, mai sols.

El problema de no saber com crear un clima favorable a les discussions profundes entorn de la literatura és visible també en la projecció de la literatura catalana a l'exterior. Es podrien trobar molts defensors de la idea que s'hauria de crear una llista tancada d'autors canònics que haurien de gaudir d'ajuts especialment generosos per ser traslladats a altres llengües. Però si ens mirem els resultats que s'han produït en aquest camp, veurem que les traduccions no corresponen a cap política sistemàtica. En l'exportació de la literatura catalana hi han participat diversos factors; l'existència d'ajuts econòmics hi ha tingut un paper important, però molt més important ha estat l'interès d'un traductor concret per un autor concret.

L'altre punt important que cal tenir en compte són les tendències generals del mercat literari internacional. Com en moltes literatures, també la literatura catalana ha exportat amb èxit sobretot obres narratives, especialment novel·les. En canvi, falta molt perquè es coneguin a l'estranger els poetes a través de llibres complets i l'assaig català és pràcticament desconegut fora de les fronteres d'Espanya. L'altra mancança important són els textos de referència sobre les obres catalanes traduïdes. Articles, assaigs o estudis sobre les obres catalanes fonamentals en altres llengües són molt escassos i pràcticament limitats a les introduccions que pugui portar un llibre concret, normalment fetes pel mateix traductor. Les obres teatrals no es poden tenir en compte en el mateix context, perquè la difusió internacional no es basa en textos impresos, sinó en posades en escena i en aquest camp els autors catalans contemporanis també han assolit una bona presència als teatres del món.

Podem constatar també que s'han exportat sobretot els autors contemporanis i alguns clàssics del segle xx. Hi ha hagut també un nombre prou considerable de traduccions de l'època clàssica de la literatura catalana, especialment de l'obra de Ramon Llull i de la novel·la *Tirant lo Blanc*, que pot ser considerada una de les obres clau també en el context europeu d'aquell temps. Cal considerar com a molt positius els contractes de l'editorial Barcino amb editorials europees per a la traducció de clàssics catalans per tal que formin part de les seves col·leccions editorials. En el futur aquestes tendències que s'han imposat com a conseqüència de factors diversos molt probablement continuaran essent vàlides.

Per l'altra banda, és extremament difícil arribar a obtenir informació fiable sobre les versions de les obres literàries catalanes publicades en altres llengües

i la seva qualitat, sobretot si es tracta d'idiomes allunyats. Amb el següent exemple podem il·lustrar bé un dels perills. El 1981 Janko Moder, un dels traductors més prestigiosos i reconeguts d'Eslovènia, va publicar la primera obra traduïda del català a l'eslovè, la novel·la *La plaça del Diamant*, de Mercè Rodoreda. Els seus coneixements del català eren inexistents i es basava en una certa intuïció. No cal dir que la majoria de les frases fetes són traduïdes literalment i que hi ha molts errors de comprensió que fan impossible una recepció digna d'aquesta obra mestra. A més la protagonista de la novel·la, la Colometa, que apareix al principi tota vestida de blanc i amb els cabells rosos, en eslovè és pèl-roja. La similitud entre les llengües romàniques no és gaire fiable, de manera que l'adjectiu *rosso* italià li deu haver tenyit els cabells de panotxa. A Eslovènia gairebé ningú no és capaç de valorar les mancances d'aquesta traducció no sols pel desconeixement del català, sinó també pel desconeixement del context cultural. I com que es tracta a més a més d'un traductor de gran prestigi, la novel·la de l'autora catalana mai més no podrà aspirar a una nova versió en eslovè. En el context de l'intercanvi entre les literatures petites, les segones oportunitats gairebé no existeixen. Per això és tan important que els traductors tinguin condicions dignes per desenvolupar la seva tasca i també els mitjans que necessiten. Una versió poc aconseguida de Shakespeare en qualsevol cultura del món queda aviat superada, una versió de Rodoreda fallida difícilment es veurà corregida mai més.

TRADUCCIONS DEL CATALÀ A ALTRES LENGÜES

1. Un 91% de totes les traduccions que es fan del català correspon a traduccions al castellà.
2. El castellà, com a llengua majoritària, no actua de llengua pont per projectar una obra literària a l'escenari internacional. Tampoc no hi ha indicis que els títols traduïts a l'anglès hagin estat traduïts després a altres idiomes de manera sistemàtica. Hi ha autors catalans amb ressò important a l'estranger sense haver estat traduïts al castellà o l'anglès.
3. Es constaten força títols editats en anglès, però publicats a Catalunya. També la gran majoria de les traduccions al castellà es publiquen a Catalunya mateix.
4. Fora d'Espanya, l'idioma amb més traduccions des del català és el francès, seguit de l'alemany. L'anglès ocupa tot just el tercer lloc.
5. Entre 1998 i 2003 s'han traduït obres literàries catalanes a 24 idiomes diferents.
6. La projecció de la literatura catalana a l'exterior és deguda, majoritàriament, a les complicitats culturals, literàries i d'amistat entre els escriptors catalans i els escriptors, traductors o professors de l'estranger.
7. La literatura catalana ha exportat amb èxit sobretot obres narratives, especialment novel·les. En canvi, falta molt perquè es coneguin a l'estranger els poetes a través de llibres complets, les antologies són, en molts casos, només un fet testimonial i poden resultar una barrera addicional per a la

recepció completa d'un autor. L'assaig català és pràcticament desconegut fora de les fronteres d'Espanya.

8. Els autors més traduïts del català són autors de literatura infantil o juvenil, sobretot d'aquells llibres que han originat dibuixos animats per a la televisió.
9. Les obres literàries d'una llengua com la catalana no han de superar només les fronteres d'una llengua d'abast limitat, sinó també fer-se lloc en un món que cada cop devalua més la lectura exigent.
10. Des de les administracions culturals no sempre hi ha prou imaginació o planificació per vetllar pel coneixement del corpus literari català. Aquest seria el pas previ per a una bona difusió internacional.
11. El traductor poques vegades pot incidir en la recuperació i projecció d'obres literàriament importants i exigents, sobretot si són d'èpoques anteriors.
12. És extremament difícil arribar a obtenir informació fiable sobre les versions de les obres literàries catalanes publicades en altres llengües i la seva qualitat, sobretot si es tracta d'idiomes allunyats.

LITERATURA UNIVERSAL EN CATALÀ

13. Amb una població completament bilingüe, qualsevol llibre pot arribar sense cap mena d'entrebanc al públic català a través d'una traducció castellana.
14. Les versions catalanes de textos originàriament publicats en castellà han augmentat. Aquest fenomen pot ser vist com un major reconeixement de la llengua catalana o com una simple estratègia de mercat.
15. La presència de narrativa i fins i tot de poesia estrangera en català és prou bona, però no podríem dir el mateix de les obres de pensament o d'as-

saig, que els lectors catalans continuen llegint en castellà perquè no se'n fan versions catalanes.

16. S'han obert horitzons cap a moltes llengües (per exemple, la literatura centreeuropea) amb traductors que no necessiten utilitzar cap llengua pont. Però en català encara hi ha llengües i cultures absents.
17. Disposar en català de traduccions de literatura culta de tots els gèneres és, també, una manera de revaloritzar i donar impuls a la pròpia llengua.
18. La traducció literària està molt ben valorada en el món de les lletres perquè en aquest àmbit tothom és conscient que els autors estrangers representen un material bàsic per a la cultura catalana.
19. No existeixen estadístiques fiables sobre la presència de la literatura universal en català. Això apunta cap a un cert desinterès per altres cultures. La ILC, i posteriorment l'IRL, han elaborat el catàleg TRAC d'obres catalanes traduïdes a altres llengües, però de moment no hi ha cap projecte per traçar amb detall com estan entrant les obres literàries d'altres cultures al català.

LA SITUACIÓ DEL TRADUCTOR LITERARI A CATALUNYA

20. La traducció vista com un simple pas dins l'edició d'un llibre, els traductors anònims perquè ningú no els coneix ni reconeix encara que signin la traducció, les traduccions fetes amb presses, mal pagades i d'una qualitat ínfima són sovint una realitat a Catalunya.
21. Els editors tradicionalment s'han mostrat poc disposats a admetre que el traductor hagi de ser beneficiari de cap mena de dret de propietat intel·lectual i només la legislació els ha forçat a canviar de criteri.
22. Catalunya ha comptat des de sempre amb molt bons traductors literaris, majoritàriament escriptors o professors universitaris. L'aparició dels estudis universitaris de traducció ha comportat la incorporació de molts llicenciats

amb una formació teòrica en el camp de la traducció, però pocs es decideixen per la traducció literària.

23. Encara hi ha traductors amb nom propi a Catalunya, però com acostuma a passar en el món de les lletres, la reputació se l'han hagut de guanyar amb el propi treball individual i els mèrits acumulats.
24. Encara no hi ha un col·legi professional de traductors i les poques associacions existents no tenen una implantació gaire consolidada.
25. Una iniciativa pionera en el camp de la traducció literària és la pàgina web del Comitè de Traducció i Drets Lingüístics del PEN Català (www.pencatala.cat/ctdl).
26. A Catalunya els premis per als traductors són quasi inexistent i molt pocs comporten dotació econòmica.

SUBVENCIONS

27. Els projectes de traducció d'obres cabdals de la literatura universal haurien de gaudir d'un ajut especial per tal d'assegurar-ne la publicació en català i la consegüent incorporació dins el patrimoni literari català. En aquest sentit hi hauria d'haver, tant per part de l'Administració com del sector editorial, una voluntat més explícita de construir la infraestructura cultural del país.
28. Caldria que la ILC promogués amb més possibilitats i d'una manera més decidida la traducció de totes aquelles obres cabdals de la literatura universal que no han estat incorporades al català.
29. L'Institut Ramon Llull cada any atorga subvencions a empreses editorials per a la traducció d'obres catalanes i per a les iniciatives relacionades amb la promoció i la difusió exterior de la literatura catalana.
30. Una relativa abundància de subvencions ha creat a tot Europa un clima en el qual un editor pràcticament no està disposat a publicar una traducció si

aquesta no ve finançada des del seu país d'origen. Caldria desenvolupar mecanismes de correcció que ajudessin a conservar l'equilibri entre la importació i l'exportació.

31. Les traduccions literàries del català i al català no corresponen a cap política sistemàtica.

GENERAL

GALLOFRÉ i VIRGILI, M. J. «L'edició catalana i la censura franquista (1939-1951)». Barcelona, 1991. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

TORRES, E. «Les tisoires de la censura». Lleida, 1995. Pagès Editors. Col. «Guimet», 5.

CATÀLEGS DE LA TRADUCCIÓ DEL CATALÀ A ALTRES LLENGÜES:

TRANSLATION NEWS. A: *Catalan Writing* a partir del número 11 (1993) fins al número 17-18 (2002). Conté les dades bibliogràfiques de l'edició estrangera i la fotografia de la pàgina inicial amb la indicació de si l'obra ha rebut alguna subvenció o no.

TRAC. Desenvolupat per la ILC a partir de 1993, disponible a Internet a partir de 2005 a través del portal de l'Institut Ramon Llull. Es pot consultar a: <http://www.llull.cat/llull/biblioteca/trac.jsp>

Secretaria de política lingüística: «Informe de política lingüística 2004». A: www.gencat.net/llengcat/informe/

CATÀLEGS ON-LINE:

UNESCO: *Index Translationum*. A partir de l'any 1979:
http://portal.unesco.org/culture/en/ev.phpURL_ID=7810&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

Agencia Española del ISBN: Conté tots els llibres editats a Espanya des de 1972: <http://www.mcu.es/bases/spa/isbn/ISBN.html>

MINISTERI DE CULTURA: «Panoràmica de la Edición Española de Libros». Els principals indicadors del sector es poden consultar en la pàgina web (Minis-

terio de Cultura, Estadísticas, Estadísticas de Edición en España), però per a un estudi més detallat (les dades relatives a les publicacions en català) cal recórrer a la versió impresa que s'edita anualment:
http://www.mcu.es/jsp/plantilla_wai.jsp?id=44&area=estadisticas

SUBVENCIONS I AJUTS:

Institució de les Lletres Catalanes:

www.10.gencat.net/gencat/appJava/cat/sac/tramit_fitxa.jsp?codi=533

Institut Ramon Llull: www.llull.com/llull/estatic/cat/tramits/sub-traduccio.shtm

Dirección General del Libro:

www.mcu.es/atencion/becas/files/aydas/libro/2005/c3-sol-espanol.pdf

CEDRO: http://www.cedro.org/catalan_inicio.asp

IMPORTACIÓ

ARTICLES GENERALS SOBRE LA TRADUCCIÓ AL CATALÀ (2000-2005):

BACARDÍ, Montserrat; FONTCUBERTA, Judit; PARCERISAS, Francesc. «Cent anys de traducció al català (1891-1990)», 1998 (Biblioteca de Traducció i Interpretació).

MALLAFRÈ, Joaquim. «Models de llengua i traducció catalana». A: *Quaderns*, 2000, número 5.

MARCO, Josep. «Funció de les traduccions i models estilístics en el cas de la traducció al català al segle XX». A: *Quaderns*, 2000, número 5.

ARTICLES GENERALS SOBRE LA TRADUCCIÓ A ESPANYA (2000-2005):

«El papel de la comunicación en la promoción del libro». A: www.comunicacion-cultural.com. Pàgina web editada per la revista *Dosdoce* i l'agència de màrqueting *Blue creativos*.

ARENAS, Carme. «Traduir en temps de globalització».

<http://www.idazleak.org/galeusca/idatziak/hitzaldiak/carmearenas-cat.doc>

BUSH, Peter. «Reviewing Translation: Barcelona, London and Paris». A: *EnterText*. Revista interactiva de la Universitat Brunel de West London. Disponible en format pdf.

http://people.brunel.ac.uk/~acsrrrm/entertext/4_3/bush_s.pdf

PARCERISAS, Francesc. «Poder, traducció, política 1998-1999». A: *Lliçons inaugurals de Traducció i Interpretació a la Universitat Pompeu Fabra 1992-2003*, Barcelona: UPF, 2004.

ARTICLES SOBRE LA TRADUCCIÓ D'OBRES CONCRETES AL CATALÀ (2000-2005):

CASTELLS, Margarita. «Entorn de la traducció al català de les *Mil i una nits*». A: *Quaderns*, 2002, número 9.

DE EPALZA, Míkel. «Com traduir l'*Alcorà* pels que no saben àrab?». A: *L'Espill*, hivern 2001, número 8-9.

FARRÉS, Ramon. «Traduccions de Paul Celan al català». A: *Quaderns*, 2000, número 5.

FONTCUBERTA, Judit. «Les traduccions catalanes de Molière». A: *Quaderns*, 2001, número 6.

IBARREN, Teresa. «Joyce a Catalunya». A: *Els Marges*, 2004, número 72.

PUJOL, Josep. «Expondre, traslladar i reescriure clàssics llatins en la literatura catalana del segle XV». A: *Quaderns*, 2002, número 7.

Número especial de la revista *Catalan Writing* dedicat a la traducció literària, 2002, número 17-18.

VERSIONS CATALANES PROBLEMÀTIQUES:

BACARDÍ, Montserrat. «Joan Sales i la traducció». A: *Quaderns*, I, 1998, pàgines 27-38.

KHARITÓNOVA, Natàlia. «Nin, traductor del rus». A: *Els Marges*, 2004, número 74.

FARRÉS, Ramon. «Elias Canetti en català: un greuge acumulat». A: *Revista de Catalunya*, 1995, número 100, pàgines 152-156.

MUÑIZ, María de las Nieves. «De Giacomo Leopardi al Cottolengo o el trànsit de la lucidesa a l'estultícia». A: *Els Marges*, 1999, número 65.

OLIVA, Salvador. «Shakespeare en catalán» (1996).

ARTICLES SOBRE ELS TRADUCTORS AL CATALÀ:

CABRÉ, Miriam. «Poe, Baudelaire, Riba». A: *Quaderns*, 2001, número 6.

KHARITÓNOVA, Natàlia. «Nin, traductor del rus». A: *Els Marges*, 2004, número 74.

ORTÍN, Marcel. «Els Díckens de Josep Carner i els seus crítics». A: *Quaderns*, 2002, número 7.

ARTICLES DEDICATS A LA IMPORTACIÓ D'UNA LITERATURA CONCRETA (2000-2005)

DOSSIERS:

Literatura catalana 2004. Balanç d'un any. A: *Caràcters*, juny 2005, número 32.

ARDOLINO, Francesco. «L'any de Petrarca i de Leopardi a Catalunya».

MARCO, Josep. «Panorama de traduccions de la literatura anglosaxona».

PALACIOS, Àngela Elena. «L'atractiu de la literatura d'expressió portuguesa».

RIPOLL, Ricard. «Les traduccions del francès: entre clàssics i moderns».

ŠKRABEC, Simona. «Els números no enganyen: traduccions de les literatures d'Europa central i oriental».

VAN LAWICK, Heike. «Traduir de l'alemany: clàssics i actuals».

Sobre els nous estats membres de la Unió Europea i les traduccions al català i del català. A: *Quaderns*, 2004, número 11.

BADIA, Ignasi. «El rei malalt i l'estilet o les notes sobre les relacions entre el maltès i el català».

CASTELLÓ, Eloi; FALUBA, Kálmán. «Literatura hongaresa i literatura catalana: coneixement mutu».

LÀZARO-TINAUT, Albert. «La recepció de les literatures ibèriques a Estònia, Letònia i Lituània i les traduccions de les literatures del Bàltic oriental a l'Estat espanyol».

SAWICKA, Anna. «Polacs i polonesos. Traducció literària català-polonès i polonès-català».

SCHEJBAL, Jan; UTRERA, David. «Les traduccions en txec i eslovac d'obres literàries catalanes i viceversa».

ŠKRABEC, Simona. «Intercanvi literari entre Catalunya i Eslovènia».

ARTICLES DISPERSOS:

GESTÍ BAUTISTA, Joaquim. «Traduccions catalanes de literatura neogrega (1881-2003)». A: *Quaderns*, 2004, número 11.

MOTOC, Diana. «La traducción y la recepción de Eliade, Cioran y Ionesco en España». A: *Quaderns*, 2003, número 10.

PRADO, Carles. «Del xinès al català, traduccions per generació espontània». A: *Quaderns*, 2001, número 6.

ZAGAJEWSKI, Adam. «En defensa del fervor». A *En defensa del fervor*, El Acantilado, 2005, número 113.

EXPORTACIÓ

REVISTES DEDICADES A LA LITERATURA CATALANA EN ALTRES LENGÜES:

Catalan Writing, Barcelona: Institució de les Lletres Catalanes, 1988-2002, números de l' 1 a 18.

REVISTES ELECTRÒNIQUES I PÀGINES WEB:

Lletra: <http://www.uoc.edu/lletra/>

AELC: <http://www.escriptors.com/>

PEN català (Comité de traduccions i drets lingüístics):
<http://www.pencatala.cat/ctdl/>

Journal of Catalan Studies (UOC i Universitat de Cambridge):
<http://www.uoc.edu/jocs/7/index.html>

Barcelona Review: <http://www.barcelonareview.com/cas/>

Transcript: <http://www.transcript-review.org/section.cfm?id=38&lan=en>

VOLUMS DEDICATS A LA DIFUSIÓ INTERNACIONAL DE LA LITERATURA CATALANA:

TRENC, Eliseu; ROSER, Montserrat. *Col·loqui Europeu d'Estudis Catalans. La recepció de la literatura catalana a Europa*. Universitè Paul-Valéry, Montpellier II, Association Française des Catalanistes, Centre d'études et de recherches catalanes, Publicacions Montpellier III, 2004.

ARTICLES GENERALS SOBRE LA TRADUCCIÓ DEL CATALÀ:

BACARDÍ, Montserrat. «Notes on the History of Translation into Catalan». A: *Catalan Writing*, 2002.

CÒNSUL, Isidor. «Literature in 1987: moderate optimism». A: *Catalan Writing*, 1988.

ARTICLES SOBRE LA TRADUCCIÓ D'OBRES CONCRETES DEL CATALÀ:

BIOSCA, Mercè; MORET, Hèctor. «La projecció i la recepció exteriors de l'obra de Jesús Moncada» A: TRENC, Eliseu; ROSER, Montserrat. *La recepció de la literatura catalana a Europa*, 2004.

ŠKRABEC, Simona. «Entre les convencions i l'originalitat literària. Traducció de *Camí de sirga* de Jesús Moncada a l'eslovè». A: *XII Seminari sobre la Traducció a Catalunya*, Barcelona: AELC, 2005.

POLÈMIQUES ENTORN DE LA TRADUCCIÓ D'ALGUNA OBRA DEL CATALÀ:

(Sobre la traducció de David Rosenthal a l'anglès de *Tirant lo Blanc*):

ARANDA, Joaquim. «El club de los ocho traductores». A: *El Observador*, 20 de novembre de 1990.

ABRAMS, Sam. «La corrupción de un clásico en nombre de la comprensión». A: *El Observador*, 20 de novembre de 1990.

DE NIJS, Bob. «David Rosenthal y la traducción del *Tirant*». A: *El Observador*, 11 de desembre de 1990.

(Sobre la traducció de l'obra de Jesús Moncada de Willi Zurbrüggen):

QUINTANA, Artur; SCHMIDT VON DER TWER, Sigrid. Entrevista amb Willi Zurbrüggen. A: «La recepció germànica de l'obra de Jesús Moncada». A: *URC*, Lleida, 2006.